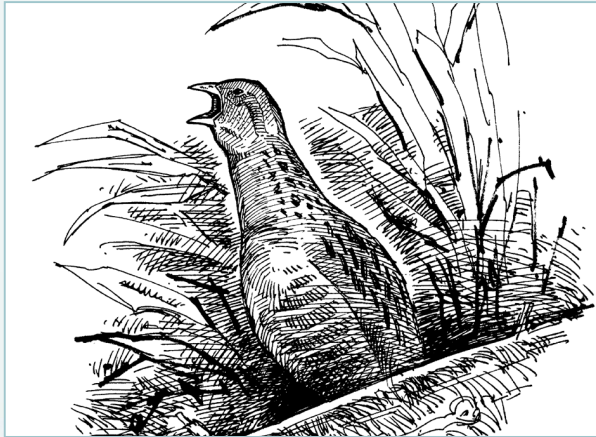

Åkerrikse *Crex crex*

Rødlistet art

Åkerrikse er oppført på Bern- og Bonn-konvensjonens sine lister over truede arter. Fra å ha vært en relativt vanlig art innen det europeiske jordbrukslandskapet gikk bestanden sterkt tilbake i takt med mekaniseringen av landbruket utover på 1900-tallet. Sterkest har tilbakegangen vært innen de vest-europeiske landene. I Norge har åkerrikse nå status som "kritisk truet".

Status

På grunn av sin svært beskjedne bestandsstørrelse er åkerrikse gitt kategori CR (kritisk truet) på Norsk rødliste for arter 2010.

Kjennetegn

Som flere av de andre riksefuglene er åkerrikse vanskelig å få øye på. Den registreres vanligvis ved hjelp av hannens karakteristiske og gjennomtrengende kreksende lyd. Sangen høres fortrinnsvis i seine kvelds- og nattetimer fra frodige kulturmarker fra midten av mai og langt ut på sommeren. Selve fuglen er ca. 27 cm, og har en gulbrun kropp med mørke fargeflekker, mens hode og hals er noe lysere. Nebbet er forholdsvis kort, om lag 2 cm. Begge kjønnene er like. Når fuglen tar til flukt vises de rødbrune vingene svært godt. Flukten er vanligvis kort og foregår lavt og rettlinjert med hengende bein.

Utbredelse

Åkerrikse har en palearktisk utbredelse, med sitt tyngdepunkt i det sentral-europeiske kulturlandskapet og østover gjennom Russland til Jenesei og Altai. De nordligste hekkefunnene er gjort i Norge. I tidligere tider (på slutten av 1800-tallet) forekom den helt opp til Troms, mens det nordligste funnet under "Atlasperioden" (1970-1990) stammer fra Lurøy i Nordland. Fra og med 1990-tallet har hovedforekomsten i Norge vært knyttet til Rogaland, men de aller siste årene er det blitt registrert flest åkerrikser i Akershus. Også innen Østfold er spillende åkerrikser hørt mange steder. Vikna i Nord-Trøndelag representerer det nordligste kjente funnstedet fra denne perioden. Åkerrikseas opptreden er imidlertid fluktuerende, og den tenderer til å ha mer nordlige forekomster under varme vårer. Den opptrer dessuten gjerne som en spontan hekker, så utbredelseskartene blir tentative.

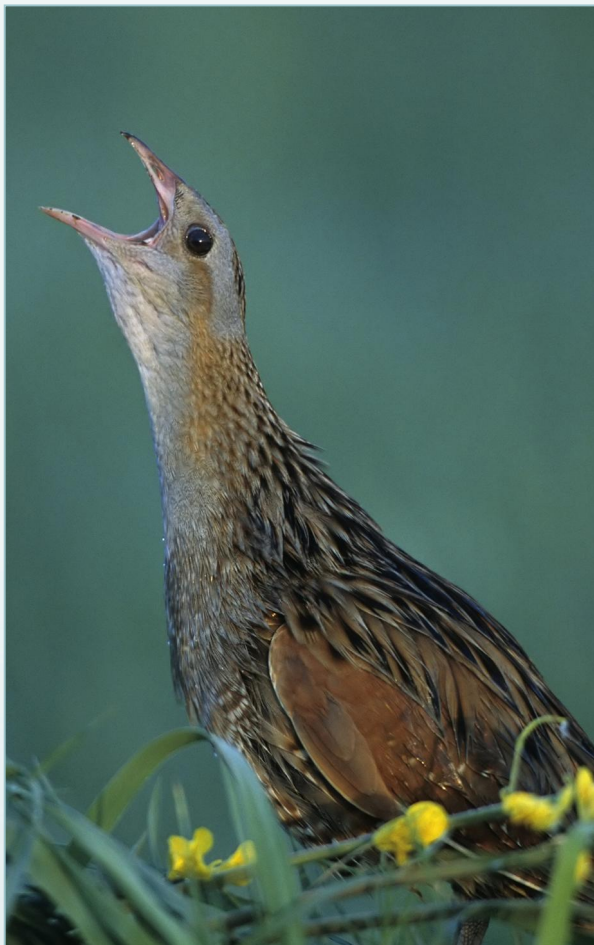

Spillende åkerrikser registreres nå langs kysten av Trøndelag og sørover til Vest-Agder, samt rundt Oslofjorden og på Østlandet. Fra 'Atlasperioden' (1970-90) foreligger det funn fra et litt større område (grå skravur).

Biologi

Åkerrikse er en trekkfugl i Norge, som overvintrer i sentrale og sørlige deler av Afrika. Hos oss ankommer den hekkeplassene i løpet av mai eller begynnelsen av juni, og forlater landet igjen i løpet av september. Den etablerer seg helst i kulturmarker med høyt gras. I Rogaland er de fleste fuglene funnet i fulldyrket slåtteeng, mens de på Østlandet forekommer i kornåkrer. Andre prefererte naturtyper synes å være brakkmark etter tidligere eng eller beitemark, eller også natureng. Den forekommer dessuten innen beitemark og kultureng. Her starter hannene umiddelbart å synge sitt monotone "kreks-kreks..." for å tiltrekke seg hunner. Lyden bærer langt i sommernatta, og kan under gunstige forhold høres på en avstand av 1,5 km.

Eggleggingen foregår over en lengre periode, avhengig av vegetasjonsutviklingen. Eggene legges i en grop på bakken, gjerne i nærheten av hannens sangpost. Hannen begynner nå på nytt å synge for fullt, enten i nærheten eller i et helt nytt område for å forsøke å lokke til seg ei ny hunn. Rugingen av første kull starter gjerne rundt 10. juni, og ungene vil i så fall være

Åkerrikse i spill

flygedyktige i månedskiftet juli/august; men flygeudyktige unger kan påtreffes så seint som ut i september. Ungene forlater reiret straks etter klekking, og de blir overlatt til seg selv om lag 12 dager gamle. Flygedyktige blir de først ved ca. 35 døgns alder. De voksne fuglene myter vingefjærene og er også flygeudyktige i en periode på 15-20 dager på slutten av hekkesesongen.

Åkerrikse hekker første gang ved ett års alder. Den gjennomsnittlige kullstørrelsen er 10 egg, og med to kull per hunn i løpet av en sommer, blir formeringspotensialet stort. Fuglenes overlevelsessjansje står imidlertid i forhold til dette, og bare om lag ¼ av de voksne fuglene overlever til neste år. Ungfuglene har trolig en lignende sjansje til å overleve.

Hekkebestanden i det enkelte land varierer mye mellom ulike år. I tillegg til den generelle trenden har trolig hekkesuksess foregående år, overlevelsen under trekk og overvintring,

forholdene i andre deler av utbredelsesområdet og temperaturforholdene under vartrekket størst innvirkning på denne variasjonen.

Bestandsstatus

I følge Collett forekom åkerrikse "overalt" i kulturlandskapet vårt på 1800-tallet. På overgangen mot 1900-tallet begynte en dramatisk bestandsnedgang. Nedgangen synes å ha vært særlig stor mellom 1910 og 1940, men enda så seint som i 1938 skarret åkerrikse i følge Bernhoft-Osa så å si på hver eneste åker omkring Borhaug på Lista, mens 1957 var et nytt godt "åkerrikseår" mange steder i Norge og Sverige. Etter dette fortsatte imidlertid nedgangen, med et bestandsanslag på 20-40 par som et minimum hos oss på 1990-tallet.

Tilsvarende nedganger er registrert i mange europeiske land, spesielt i de vestlige. I Irland for eksempel hekket "titusener" på begynnelsen av 1900-tallet mens det i 1994 ble registrert så få som 129 syngende hanner. Etter dette stabiliserte antallet seg. I enkelte land har en opplevd en gledelig økning de siste årene, for eksempel i Sverige og Danmark. Denne økningen synes imidlertid å ha kulminert i 2002 og 2003; i Sverige med 1038 registrerte individer i 2002 og i Danmark med over 500 individer i 2003. En lignende utvikling fant også sted i Norge, med 216 og 231 syngende åkerriksehanner i henholdsvis 2002 og 2003 som topp.

Etter dette har bestanden igjen gått noe tilbake i alle de skandinaviske landene. I Norge ble det for eksempel bare registrert 83 syngende hanner i 2005; - riktignok noen flere igjen i 2007 og 2009. På tross av en fin økning i 2009 av antall syngende hanner i Rogaland, som sammen med Akershus er vårt "kjernefylke" for åkerrikse, ble det ikke rapportert noen sikre hekkefunn herfra denne sommeren. I det hele bør en kunne stille seg kritisk til om flertallet av de registrerte fuglene representerer hekkepar, men at de heller bare er uparete hanner som synger "hele sommeren". Dette styrker i så fall ytterligere artens kritiske situasjon innenfor landet vårt.

Årsakene til de dramatiske bestandsnedgangene kan klart sees i sammenheng med mekaniseringen av landbruket. Her sammenfaller ofte første slått med rugingsperioden, noe som fører til at eggene ødelegges. Skulle eggene lykkes i å klekke har de nyklekte ungene en stor risiko for å bli drept ved at teigene slås eller treskes fra utsiden og innover. Dette presser åkerriksene inn mot midten, der de blir fanget innenfor den siste stripa med gras eller korn. I dagens intensive drevete jordbrukslandskap er dessuten driftsenhetene store, og det er lite med egnet kantvegetasjon, brakkmark eller andre arealer med liten utnyttelsesgrad som åkerriksene kan søke tilflukt til. Under toppårene på begynnelsen av dette tiåret fant da også en del av åkerriksene fram til nylig brakklagte jordbruksområder med et tett oppslag av ulike urter. Lignende "set-aside"-arealer finnes det nå også mye av innenfor EU, noe som kan forklare den nylige oppgangen i bestanden. Disse arealenes egnethet som hekkehabitater for åkerrikse er imidlertid helt avhengig av at de holdes på riktig suksesjonstrinn i gjengroingsprosessen. Utviklingen innen artens kjerneområder i Russland og andre østeuropeiske land er dessuten på sikt bekymringsfull. Dersom effektiviseringen innen landbruket her utvikler seg i samme retning som den vi har sett innen de vesteuropeiske landene, vil dette kunne få store konsekvenser for den globale bestanden.

Referanser

Cramp, S. (red.) 1980. Handbook of the Birds of Europe the Middle East and North Africa. Oxford University Press, Oxford.

Direktoratet for naturforvaltning 2008. Handlingsplan for åkerrikse *Crex crex*. DN Rapport 2008,3: 42 s.

Eldø, S. 1994. Åkerrike *Crex crex*. S. 158 i Gjershaug, J.O., Thingstad, P.G., Eldøy, S. & Byrkjelans, S. (red.). Norsk fugleatlas. Norsk Ornitologisk forening, Klæbu.

Haftorn, S. 1971. Norges fugler. Universitetsforlaget

Schäffer, N. 2004. *Crex crex* Corncrake. BWP Update 6: 55-76.

Størkersen, Ø. R., Husby, M., Rudolfson, G. & Reinsbord, T. 2005. Fugler i Norge 2000. Ornis Norvegica 26: 68-117.

Lenker

<http://www.birdlife.no/prosjekter/nyheter>

<http://www.birdlife.org/datazone/species/index.html?action=SpcHTMDetails.asp&sid=2878&m=0>

<http://fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=49918&amid=2981229>